

Поезія Т.Г.Шевченка в музичних творах українських та зарубіжних композиторів.

Вацьо Михайло Васильович
Вінницький державний
педагогічний університет
ім. М. Коцюбинського

Тарас Григорович Шевченко - постать велетенська й унікальна. Серед світових геніїв важко назвати ім'я поета, вірші якого перелились би таким широким потоком у музичні твори. Інтерпретація поезії Т.Г.Шевченка в музиці розпочалася ще за життя поета і триває й нині. Кожне покоління митців знаходить в поезії Кобзаря все нові риси біблійської мудрості, отримують імпульси для творчості.

Т.Г.Шевченко вважається одним із наймузикальніших та найспіваніших поетів світу. Саме той факт, що лірика великого Кобзаря наскрізь пройнята музикою, і послужив причиною глибокого зацікавлення нею багатьма відомими композиторами.

Починаючи з середини ХІХст., жоден український композитор не міг пройти повз полум'яну творчість Т.Г.Шевченка. Його поезії стали основою численних визначних творів не тільки українських, а й російських композиторів, серед яких насамперед твори М.В.Лисенка, М.Мусоргського, П.Чайковського, С.Рахманінова, К.Стеценка, Я.Степового, С.Людкевича.

У втіленні поезії Кобзаря українські композитори-професіонали і талановиті аматори другої половини ХІХст. не відразу знайшли шляхи порозуміння з літературними творами Т. Шевченка. Спочатку найкращі наміри - застосувати музично-виражальні професійні засоби для повного і високого розкриття Шевченкової образності - часто призводили до протилежного результату, позбавляючи Шевченкові вірші їх істинного, природного колориту. Так, наприклад, Владислав Заремба написав тридцять пісень на слова Шевченка переважно на тексти із сфери ліричного та лірико-побутового доробку поета ("Якби мені, мамо, намисто", "Ой, одна я одна",

"Утоптала стежечку", "Не тополю високою вітер нагинає"), що надзвичайно близькі до народних пісень. Але навіть і в цій близькості композитор не зміг відчувати правильного підходу в музичній інтерпретації

Серед тих, хто почав писати музику на вірші Кобзаря у другій половині ХІХст. - А.Вахнянин, П.Сениця, О.Нижанківський, Д.Січанський, П.Ніщинський та ін. Серед перших інтерпретаторів поезії Шевченка, який вирішив "одягти" її у відповідне сучасному світовому рівню гармонічне вбрання, був галицький композитор Сидір Воробкевич. Написані ним хори ("Огні горять", "Ой чого ти почорніло", "Думи мої") набули популярності завдяки професійному володінню прийомами хорового письма, вдалому застосуванню засобів західноєвропейської імітаційної поліфонії.

Безперечним мелодичним талантом у втіленні поезії Шевченка відзначився Остап Нижанківський у солоспіві "Минули літа молодії".

Популярною і до наших днів залишається музика композитора Анатолія Вахнянина до драми Т.Шевченка "Назар Стодоля".

Високою професійною культурою і серйозністю мистецьких завдань вирізняється творчість галицького композитора Дениса Січинського. У його першому творі на вірші Т.Г.Шевченка "Один у другого питаєм" (написаного наприкінці 80-х рр.) ставиться питання про призначення людського життя. Проте музика Д.Січинського тяжіє до російського романсу другої половини ХІХст., подекуди з циганським "надривом", який зовсім не притаманний Т.Шевченкові.

Одним з перших друкованих музичних творів на текст Т.Шевченка був солоспів "Сирота" ("Нащо мені чорні брови"), створений сучасником і другом поета Миколою Марковичем близько 1840 р. У 1858 р. в збірці пісень та романсів українського співака С.Д.Паливоди-Карпенка під назвою "Думка" був вміщений вірш "Тяжко, важко в світі жити" на мелодію відомої української пісні "Болить моя голівонька", а в 1860 р. видав свій вокальний твір на текст вірша "Думи мої, думи мої" відомий український фольклорист і композитор О.Рубець. Ряд музичних творів на тексти Т.Шевченка і про

Шевченка було написано в перші роки після смерті поета, але прізвища їх авторів здебільшого невідомі.

Відомий український композитор М.І.Вериківський тяжів до великих полотен у творчості Т.Г.Шевченка - то до історичного, то до побутового, але здебільшого - до забарвлення драматичним колоритом. Опері "Сотник" і "Наймичка" мають спільні риси, що визначають певні якості оперного стилю М.І.Вериківського. Найяскравішою особливістю його опер є, безперечно, їх національний колорит. Зумовлений характером творів Т.Шевченка, він знаходить глибоке розкриття в музиці опери. Національна специфіка відчувається не тільки в окремих темах, поспівах, - нею пронизана вся музична тканина. Значним досягненням є з цього погляду і характер речитативів, особливо в "Наймичці", де персонажі "говорять" так невимушено і природно, ніби ллється жива народна мова. Композитор настільки пройнявся творами Шевченка, що задум поета і музичне втілення його творів злилися в нерозривне ціле .

Значний вклад в музичну інтерпретацію спадщини великого Кобзаря зробили харківські композитори. Характерною і спільною рисою більшості творів харківських композиторів на тексти Т.Шевченка є інтерес до громадянської поезії, правдиве, глибоко сучасне розкриття шевченківських образів, тісний зв'язок музичної мови з українським фольклором .

Серед різних жанрів, використаних композиторами Харкова у втіленні Шевченкових віршів, чільне місце посідає хорова музика. Серед кращих хорових творів на тексти Шевченка можна віднести "Ой чого ти почорніло, зелене поле" Г.Фінаровського.

До поезії Шевченка неодноразово звертався у своїх хорах а cappella композитор Г.С.Литвинов. В них вдало поєднано національний український колорит з умілим використанням засобів класичної поліфонії. Його хор "Думи мої, думи мої, ви мої єдині" за характером музики, за ритмо-мелодичною будовою нагадує поширену українську народну пісню "Думи мої, думи мої, лихо мені з вами". В хорі "У перетику ходила" Г.Литвиновнаближається до

жанрів жартівливої пісні.

Важливою галуззю вокальної музики українських, зокрема харківських, композиторів на тексти Шевченка є романс і пісня. В цій галузі визначним майстром є Д.Л.Клебанов- автор симфоній, балетів, багатьох камерно-інструментальних творів. Написано цілий цикл, де широко використано романсові, аріозні, а здебільшого пісенні форми; останні композитор збагачує, втілюючи в них жанрові і стильові особливості веснянок, дум, ліричних та жартівливих пісень. І саме це допомагає йому яскраво відтворити в музиці дух шевченківських поезій. В цикл увійшли твори: "Ой, одна я, одна", "У перетику ходила", "Над Дніпровою сагою", "Гімн чернечий", "Неначе степом чумаки" та інші.

З іменем Т.Г.Шевченка пов'язаний розвиток музичної культури Галичини і насамперед - творчість композиторів М.Вербицького, А.Вахнянина, О.Нижанківського, Д.Січинського, Г.Топольницького, Ф.Колесси.

Музичне втілення глибокого змісту Шевченкових поетичних рядків, пов'язаних з алегоричним відтворенням вічної філософської проблеми життя і смерті, підносить творчість відомого львівського композитора С.Людкевича на новий рівень у підході до інтерпретації багатогранної Шевченкової музи. Композитору вдалося сказати нове слово не тільки у вокально-симфонічній творчості, а й у невеликій хоровій формі. У хорі "Косар" йому вдалося сатиричними засобами відтворити трагічну невблаганність смерті, яку фантазія поета уособила в образі Косаря.

Ця тема знаходила відзеркалення у поетичній та музичній творчості різних митців. С.Людкевич у музичній практиці вірша зробив наголос на сатиричному ракурсі алегоричного образу .

Оригінальне вирішення соціально - суспільної теми спостерігається у чоловічому хорі "Ой виострю товариша". Образ войовничого гайдамаки викликав у С.Людкевича бажання наблизити музичний вираз до козацьких пісень з їх характерними вигуками "Гей!" на кінці фраз. При змалюванні

картин широких ланів та безкраїх степів України композитор звертається до протяжної української пісні.

Хор С.Людкевича "Сонце заходить" є однією з найбільш яскравих, психологічно переконливих інтерпретацій вірша Т.Шевченка.

Незважаючи на те, що майже всі хори С.Людкевича на вірші Т.Г.Шевченка написані на початку ХХ століття, вони відзначаються такими сучасними засобами виразності й оригінальністю втілення, що й сьогодні вважаються гідними уваги.

У творчості іншого львівського композитора Є.Козака в центрі уваги стоїть жанр обробки народних пісень, особливо для хору а cappella. В жанрі обробки народних пісень Є.Козак продовжував традиції М.Леонтовича. Хори "Думи мої", "Якби мені черевики" (на 6 куплетів тексту композитор дає 4 різних типи музичного викладу). Гармонічна мова в обробці Є.Козака своїм загальним колоритом нагадує мову М.Леонтовича та деяких обробок К.Стеценка.

Творчість відомого львівського композитора А.Кос-Анатольського також тісно пов'язана з поезією Т.Шевченка. У жанровому відношенні вона більш різноманітна - це хори і романси. Серед них: хори "Доле моя, доле" - на текст уривку з "Хустини" та "Учітеся, брати мої" - на текст фрагменту з послання Кобзаря "І мертвим, і живим...". Оригінальним трактуванням відзначається ліричний романс для тенора "Сонце заходить" (повторення музики на слова перших двох куплетів суперечить народній традиції). Лірико-драматичний романс "Ой тумане, тумане" для меццо-сопрано в супроводі фортепіано написаний на текст уривка з прологу до поеми "Наймичка". "Давно те минуло" - монолог для баритона з інструментальним супроводом, написаний на текст уривка з епілогу поеми "Гайдамаки". Взагалі, музика А.Кос-Анатольського ґрунтується на інтонаціях українського епосу - героїчних дум та козацьких пісень.

У 1868 р. група західно-українських діячів ухвалила рішення відзначити роковини смерті Т.Г.Шевченка урочистим концертом у Львові.

Щоб поповнити недостатній тоді шевченківський репертуар, організатори концерту попросили М.В.Лисенка, який на той час учився в Лейпцігській консерваторії, написати музику до слів "Заповіту".

М.В.Лисенко радо прийняв цю пропозицію і надіслав свій повний твір до Львова, де його виконали на урочистому концерті пам'яті Т.Г.Шевченка.

З "Кобзарем" Т.Шевченка органічно пов'язана і вся наступна творчість М.В.Лисенка. Це був зв'язок, в основі якого лежали спільність ідей і естетичних поглядів обох великих художників: палка любов до свого народу. Ідейний інтерес до творчості Т.Г.Шевченка, що спалахнув у душі композитора, не згасав протягом усього його життя. "Заповітом" М.В.Лисенко, власне, розпочав унікальний у світовій музиці цикл під назвою "Музика до "Кобзаря" Шевченка". Він охоплює близько ста творів різноманітних вокальних жанрів, починаючи з пісень, дуетів, тріо, квартетів, і до хорових поем і кантат. Хоч у цьому циклі багато композицій суто ліричного та лірично-побутового змісту, проте у великих творах М.Лисенко натхненно оспівує закличні, полум'яні тексти громадської поезії Шевченка. Це хорова поема "Іван Гус", кантати "Б'ють пороги", "На вічну пам'ять І.Котляревському" і, особливо, п'ятичастинна кантата "Радуйся, ниво непоплита!"

Три хори до поеми "Гамалія" написано М.Лисенком на тексти Т.Шевченка, в які поет свідомо включає як стилізації народні пісні (про це свідчать оригінальні рядки з поеми: "І заспівали козаки", "Запорожці, плівучи співають"). Цей прийом Т.Г.Шевченко досить широко використовує в своїх поезіях. М.Лисенко звернувся саме до цих фрагментів Шевченкової поеми, враховуючи їх народнопісенний колорит.

Загалом "Музика до "Кобзаря" Т.Г.Шевченка" - це монументальний цикл із 7 серій. Серед творів поза серіями кантата "На вічну пам'ять Котляревському", дует для сопрано й тенора "Зійшлись, побрались", романс для сопрано "Ой пішла я у яр за водою", хор "Давидів псалом" та ін. У процесі роботи над музичним втіленням образів "Кобзаря" формувалася самобутній стиль композитора, позначений рисами новаторства, пошуками інтонаційно-сислової відповідності

музики образному слову.

Послідовник М. Лисенка К. Стеценко у втіленні поезії Т. Шевченка у великій формі тяжів до лірико-побутової та історико-романтичної тематики. Він написав ряд хорів, музику до поеми "Гайдамаки". Крім того, Стеценко є автором кантати "Шевченкові".

Багато уваги приділяв творчості Шевченка і Я.Степовий. Він створив популярні солоспіви з циклу "Барвінки", "Утоптала стежку", "Ой стрічечка до стрічечки", "Із-за гаю сонце сходить", "Кобзар" для шкільного хору тощо.

На тексти Т.Г.Шевченка писали музичні твори і видатні російські композитори - М.Мусоргський, П.Лайковський, С.Рахманінов, Р.Глієр.

До 100-річчя з дня смерті Т.Г.Шевченка композитор І.Шамонін написав на слова Кобзаря десять романсів для середнього голосу. Цикл складається з романсів "Така доля моя", "У перетику ходила", "У гаю, гаю", "Якби мені черевики", "Ой одна я, одна", "Зацвіла в долині", "Закувала зозуленька", "Ой стрічечка до стрічечки", "Чого мені тяжко", "Ой гоп-гопака".

Ряд відомих українських композиторів не тільки пишуть музику на шевченківські тексти, а й прагнуть ввести у свій творчий образ самого поета. Так з'явилася опера Г.Майбороди "Т.Шевченко", фортепіанна сюїта І.Шамоніна "Тарасові думи", вокальний цикл "Кобзареві" Ю.Мейтуса, вокально-симфонічна поема "Дума про безсмертного Кобзаря" А.Філіпенка, кантата-дума "На могилі Шевченка" Т.Кравцова, кантата "Безсмертному Кобзареві" Я.Цегляра тощо.

Пісні на слова Т.Г.Шевченка стали окрасою репертуару корифеїв української оперної сцени. М.Гришко у концертах виконував твори М.Лисенка ("Рече та стогне Дніпр широкий", "У гаю, гаю вітру немає", "Буває, іноді старий", "Учітеся, брати мої", "Мені однаково", "Минають дні"), та інші. Б.Гмиря виконував пісні М.Лисенка ("Думи мої", "Зоре моя вечірняя", "Рече та стогне Дніпр широкий"), Я.Степового ("Зацвіла в долині") та ін. на слова Т.Г.Шевченка. Пісні В.Заремби на слова Т.Г.Шевченка ("Не тополю високою", "Утоптала стежечку"), виконували Д.Петриненко та

Н.Гончаренко. Серед виконавців Шевченківських пісень слід відмітити також Л.Лобанову, С.Преображенську, Е.Чакдара, В.Манолова, Н.Міссіну, К.Радченко, Т.Блінник та ін.

Пісні на слова Т.Г.Шевченка користуються попитом не лише в окремих виконавців, а й у професійних та аматорських хорових колективів. Так свого часу Державна заслужена академічна капела України "Думка" опанувала усталені національними хорами програми, пов'язані з ушануванням Т.Г.Шевченка: до "Заповіту" Г.Гладкого поступово додавалися кантати й поеми М.Лисенка - "Б'ють пороги", "Іван Гус", "Радуйся, ниво непоплита", хори до "Гамалії". На роковини Шевченкової смерті виконувались "Умер поет" (слова В.Самійленка) і "Жалібний марш" (слова Лесі Українки); крім лисенківської Шевченкіани виконувалися "Хустина" Г.Топольницького), "Косар" С.Людкевича", "Хустина" Л.Ревуцького, хори П.Сениці. Збагаченню Шевченкіани сприяли створені на замовлення "Думки" композиторами Д.Яворським "Заповіт", Б.Лятошинським "Тече вода в синє море", Л.Ревуцьким "У перетику ходила", В.Золотарьова "Шевченківська сюїта" в 4-х частинах.

З колективів, у репертуарі яких вагоме місце посідає музична Шевченкіана, варто також згадати дитячий хоровий колектив хлопчиків "Дударик" та Державну капелу "Трембіта" з міста Львів.

Значення поезії Т. Г. Шевченка в музиці важко переоцінити. Безсмертні образи великого Кобзаря завжди були невичерпним джерелом натхнення для українських композиторів.

Т.Г.Шевченко і музика - величезна за розмірами і багатогранна за змістом ланка в духовному житті українського народу. Різноманітні аспекти цієї тематики все активніше вивчаються музикознавцями.

Література

1. Білецький Л.Т. Шевченко - співець України// Л. Білецький - Писанка.- 1995.-№2-3-С.31-32
2. Дей О. І. Народні-пісенні жанри. Вип. 1 / О. І. Дей . - К.: Музична Україна,

1977.-108 с.

3. Дроздова Л. С. Шевченко і Лисенко // Л.С. Дроздова - Українська мова і література в школі. - 1992.-№3-4.- С.52-54
4. Літературознавчий словник- довідник. - К.: Academia, 1997.-897 с.
5. Луговенко В., Ніколаєва Н. Українська хорова література.- К.: Музична Україна, 1985- 362 с
6. Майданська С. Шевченко і музика / С. Майданська - Київ.-1992.-№3.- С153-157
7. Машенко М. М. Музика і живопис на уроках літератури. - К.: Рад. школа, 1971.-С.34-38.
8. Мовчун П. Шевченко і його твори в початковій школі // Початкова школа. -1999.-№3.-С.6-13.
9. Пісні великого Кобзаря.- К., 1964,- 283 с